

Marion Demossier (ed.): *The European Puzzle: The Political Structuring of Cultural Identities at a Time of Transition.*

1st ed. New York: Berghahn Books, 2007, 220 stran, ISBN 978-1-57181-626-9.

V posledních dvou desetiletích můžeme sledovat zvýšený zájem o problematiku identity v Evropské unii (EU). Z poslední doby se lze zmínit například o knize Michaela Bruetera *Citizens of Europe?: The Emergence of a Mass European Identity* (London: Palgrave Macmillan, 2005) či o *Collective Memory and European Identity: The Effects of Integration and Enlargement*, editované Klausem Ederem a Willfriedem Spohnem (Aldershot: Ashgate Publishing, Co., 2005), nebo o publikaci Petera A. Krause *A Union of Diversity: Language, Identity and Polity-Building in Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008). Autoři se věnují nejrůznějším otázkám formování národní identity, zkoumají vícevrstvé modely identity a stranou nezůstává ani kulturní identita, na niž se ve své knize zaměřila Marion Demossierová.

Vznik publikace, zabývající se pojetím politické tvorby kulturních identit v transformující se Evropě, proto v dnešní době není ničím překvapivým. Spolu s dvojnásobným rozšířením Evropské unie v roce 2004 a 2007 se znovu objevily diskuze, zabývající se národními, kulturními a historickými kořeny identity. V současnosti EU tvoří více než 490 milionů lidí, díky čemuž se Evropa potýká s vysokou kulturní heterogenitou. Je otázkou, zda si EU může zachovat a dále prohlubovat svou integritu za situace, kdy chybí jasná a sdílená podoba evropské identity. Postupující integrace s sebou přinesla částečné omezení důležitosti a ekonomické suverenity národních států ve prospěch Evropské unie, avšak problém spjatý s formováním identity jednotlivců nebyl dořešen (*Demossier /ed./, 2007, s. 3*).

Recenzovaný sborník je – jak již vyplývá z názvu – mozaikou příspěvků k problematice evropské identity. Mozaikou ne sice zcela úplnou, ale jistě velmi různorodou a bohatou. Zařazení některých kapitol jako relevantních pro politické pojetí kulturních identit v evropském referenčním rámci může být diskutabilní, přesto jejich tematický i obsahový rozsah odpovídá vytyčeným cílům. Vzhledem k zařazení kapitoly, věnované problematice historického vývoje postkomunistických zemí, pak má český čtenář navíc možnost se podívat, jak je nahlížena historie postkomunistických zemí zvenčí.

Smiřlivou kombinací antropologické a politické perspektivy se autoři jednotlivých textů sborníku pokoušejí zpochybnit tradiční bariéry existující v dřívějším pojetí konstrukce Evropy. V první části historici a antropologové diskutují o procesu budování Evropy a o jeho důsledcích pro vytváření kulturní identity. Druhá a třetí sekce sborníku poté zkoumá řadu témat v jádru procesu europeizace a představuje aktuální informace o každém z těchto problémů: o dědictví, o evropském kinu, o fotbale, o politických stranách, o regionech a o městech. Důraz je zde kladen na politické členění kulturních identit, které odlišují procesy shora dolů a zdola nahoru, a tak definují napětí mezi jednotou a rozmanitostí Evropské unie.

Klíčovou pro celou publikaci jsou kapitoly Anne-Marie Thiesseové, která se zabývá formováním národních identit a politickou konstrukcí kulturních identit v Evropě. Podle jejího názoru jsou národní identity hlavní překážkou vytvoření evropské identity, protože jsou protichůdné a povaha druhé jmenované je navíc velmi nejasná. Ve své první kapitole autorka předkládá analýzu formování evropských národních identit se zaměřením na jejich společné znaky. Představuje zde tři zásadní tvrzení. Za prvé jsou podle ní evropské národy mnohem mladší, než jak se je snaží představit oficiální historie. Za druhé byly vytvořeny jako výsledek vědomých akcí a myšlenek, nikoli jako vyústění přirozených dějinných událostí. Za třetí pak celé toto národní buditelství bylo navázáno na nadnárodní

dění, které bylo aktivní napříč kontinentem v průběhu 19. století. Národ je založen na pocitu sdílení stejné kolektivní historie a jejího nezczizitelného dědictví (*Demossier led./, 2007, s. 16*). Thiesseová využívá Andersenovo pojetí národa jako pomyslného společenství, jehož základem je společná historie, jazyk a kultura. Pro hlubší pochopení jejich názorů lze odkázat na její starší publikaci, vydanou v českém jazyce – *Vytváření národních identit v Evropě v 18. až 20. století* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007).

Další kapitola této autorky se pozastavuje nad omezeným počtem interdisciplinárních výzkumů při studiu takových konceptů, jako je politika, identita nebo kultura. Thiesseová životaschopnou evropskou identitu s jasnou budoucností spojuje s politickými procesy, které počítají s kulturní rozmanitostí a se sociálními tématy jako se základními kameny přístupu k problematice. Snaží se poukázat na odlišné pojetí evropské integrace v politologii, v sociologii a v antropologii a uvádí také nutnost diferencovat evropskou identitu od europeizace. Kořeny vzniku evropského projektu je možné výrazněji hledat až v polovině 20. století, avšak role identity v Evropské unii se dostala do popředí badatelského zájmu až v pozdějším období, přičemž praktické pokusy o její vytvoření skončily všeobecně neúspěchem. Thiesseová se zamýšlí nad tím, co stojí za tímto neslavným vývojem, a odpověď je pro ni zejména absence konsenzu napříč politickými skupinami, politickými tvůrci a experty o povaze, obsahu a účelu tohoto nového nástroje politické identifikace.

Dalším důvodem, proč se evropská identita není schopna výrazněji prosadit, je fakt, že se vzájemně vylučuje s národní identitou, která je povětšinou hluboce zakořeněna. Průzkumy veřejného mínění *Eurobarometr*, které mimo jiné testují veřejnou podporu evropské integrace a míru ztotožnění se obyvatel členských států s Evropou, jsou pak jen dalším důkazem nezdaru konceptu evropské identity. Souhlasím však s Thiesseovou, že je ještě příliš brzy na formulování konečných závěrů ohledně budoucího scénáře evropského občanství.

Richard Vinen se ve své kapitole věnuje historii, protože právě tu považuje za hlavní faktor utváření Evropy. Evropská identita byla v minulosti protikladem bezvěrectví a barbarství, přičemž obrana křesťanství byla impulzem k založení evropské kultury. Vinen zcela odlišně popisuje nedávné historické události ve vybraných evropských zemích a jejich vlastní reflexi minulosti a ilustruje na nich rozporuplnost jednotlivých vyprávění. Historická analýza podle svých zastánců prošla mnoha kritickými fázemi (například s Francií spojovaná „krize vzpomínek“), úloha historiků je však bezesporu důležitá, čemuž podle Vinenova názoru nasvědčuje také jejich privilegovaná pozice v rámci společenských věd. Zajímavým postřehem je změna vztahu mezi historií a historickými postavami, která se otočila ve prospěch historiků, kteří se tak stávají „velkými muži/ženami“ minulosti a sepisují své autobiografie. Obdobně je nastíněna také role soudců jako současných hrdinů naší doby.

Rozdílnost výkladu historie je popisována na základě několika protikladů, například Západ x Východ, muži x ženy, kolonizátoři x kolonie. Je zcela zřejmé, že výklady historických událostí se liší podle úhlu pohledu, podle pozice, z níž na daný problém nahlížíme. V této souvislosti se autor zmiňuje také o roli studia národa vně vlastních hranic, a to zejména ve Spojených státech amerických, kde v důsledku dřívějších přistěhovaleckých vln Evropanů přetrvávala silná tradice tohoto výzkumu. Pro českého čtenáře pak může být obzvláště poutavá část popisující pojmání historie ve střední a východní Evropě, které je typické větším či menším smyslem pro „zapomínání“.

Na základě antropologických prací Ralph Grillo ve své kapitole popisuje, zda a popřípadě jak byla evropská identita pojmově usazena v rámci evropských institucí. Konkrétně se do středu jeho zájmu dostala Rada Evropy a Evropská unie. Grillo se snaží kriticky nahlédnout, zda tato konceptualizace odpovídá současnému neesenciálnímu pojetí identity a nadnárodním identitám. Zde se tedy čtenář setká s nejzásadnějším vymezením toho, co

je to EU a kdo a co jsme my jako její členové. Setká se tak s různým definováním Evropy a připomene si častokrát omílaný pojem jednota v různosti (*Unity in Diversity*) z devadesátých let minulého století. Grillo popisuje důležitost výchovy a vzdělání při utváření národní identity u jednotlivců, a právě proto je nutné mít symboly, tradice a historii, která by mohla být předávána a sdílena. Evropská unie usiluje o přijetí vlastních symbolů (měna, vlajka), ikon (Ludwig van Beethoven, Jan Ámos Komenský, Erasmus Rotterdamský, Sokrates, William Shakespeare) a tradic (občanská práva, demokracie, právní řád), ale ty jsou stále jen slabým odrazem důležitosti a efektivnosti jejich národních vzorů. Je zřejmé, že ač můžeme deklarovat existenci určité evropské identity, na prvním místě jsme vždy občany národního státu. Grillův text převyšuje ostatní příspěvky svou komplexností a také konkrétností svých výpovědí. Vyzdvihla bych hlavně Grillovy koncepty my x oni, tady x tam a také strach z vnějších hrozeb (terorismus) jako jeden z možných spojovacích článků Evropy.

Některé prvky vztahu mezi identitou, dědictvím a tradicí ve vývoji současné Evropy interpretuje ve své kapitole Ullrich Kockel, a to s důrazem na užitečnost těchto konkrétních elementů. Opět se zde čtenář setkává s protikladnými vymezeními (lokální x regionální identita) a zajímavé je rovněž Kockelovo dělení identit na úroveň domácí a veřejnou (*home and public identity*), (*Demossier /ed./, 2007, s. 87*). Případové studie se pak zaměřují na dynamickou úlohu tradiční kultury – hudby, jídla a řemeslné tvorby. Toto dědictví získává svůj význam v každodenních zájmech lidí, kteří se jím dále zabývají. Z mého hlediska se lze ztotožnit zvláště s Kockelovým tvrzením, že eroze evropských kulturních tradic se možná pouze skrývá za kouřovou clonou „kultury jako zdroje“ pro artikulaci identity.

Zajímavým zpestřením recenzované publikace je zařazení dvou velmi specifických kapitol o evropském kině a fotbalu. Wendy Everetová velmi výstižně popisuje pozici filmové tvorby v Evropě. Po shrnujícím úvodu, v němž se snaží definovat nejen evropské filmy, ale také poukázat na historii a na tradice, analyzuje důvody dominance filmů hollywoodské produkce v evropských kinech. Tato výrazná americká filmová nadvláda jistě hodně vypovídá o preferencích evropských diváků. V roce 1993 Evropská unie vyjmulala filmy a audiovizuální tvorbu z *Dohody o clech a obchodu* na základě přesvědčení, že filmový průmysl je odlišný od všech ostatních odvětví, protože jeho produktem je kulturní, veřejné, stejně jako soukromé zboží se symbolickou (historickou, národní, sociální) hodnotou. Díky tomu je evropský film dlouhodobě finančně i kvótně podporován, ale ochrana původních evropských filmů rozhodně není novinkou posledních let. Autorka se pokouší načrtnout budoucnost evropského kina, kterou s odkazem na kvalitu snímků vnímá pozitivně. Nejprínosnější je pak závěrečná část jejího příspěvku, pojednávající o způsobu, jakým právě film reflektuje problematiku odlišných identit, stereotypů a předsudků. Jen stěží je možné polemizovat s autorčiným konstatováním o ochuzení Evropy bez vlastní filmové tvorby, avšak jasný dopad na sebereflexi nebo pojetí identity u jednotlivců prostřednictvím filmů již není tak přesvědčivý.

Se zařazením této kapitoly se objevuje otázka, zda více než kino neovlivňuje běžného občana televize. Každodenní ritualizované sledování zpráv, seriálů, soutěží a dalších pořadů tak může být podle mého názoru mnohem účinnější a svým způsobem zákeřnější formou utváření kulturních identit, protože vliv těchto médií na recipienty je jimi nereflexivovaný (například koncepce banálního nacionalismu Michaela Billiga). Nejen televize, ale jakákoli veřejná média (noviny, rozhlas) jsou tak možná relevantnější při zkoumání politického ovlivňování národní či kulturní identity.

V případě článku o fotbalu Christiana Brombergera se opět nabízí otázka ohledně průkaznosti reálných dopadů na tvorbu identity jednotlivců v celé populaci, ale Bromberger předkládá přesvědčivou kvalitní analýzu s jasným „zakotvením“. Nejprve velmi sofistikovaně popisuje historický vývoj fotbalu se zaměřením na jeho symbolický přesah (ikony z řad běžných občanů, rovnost, hierarchie) a poté se dostává k oslavě soupeřících týmů ja-

ko k nástroji tvorby a utužování národních, regionálních či lokálních identit. S určitou nezaměnitelnou kulturní národní identitou bývá spojován podle jeho názoru také styl hry, který je tak pomyslnou reprezentativní formou dané identity. Neotřelým pohledem je srovnání multinacionality národních týmů a otevřenosti států vůči odlišným národnostem a kulturám. Autor se nevyhnul ani tematice násilí na stadionech, která se v současnosti stává terčem veřejné kritiky. Další část Brombergerovy kapitoly je zasvěcena silné ritualizační způsobu konzumace fotbalových utkání, které autor přirovnává k náboženským rituálům. Sportovci se tak stávají novodobými hrdiny doby. Jak však v úplném závěru autor podotýká, hra se stala hybridní formou, balancující mezi rituálem a podívanou, mezi obřadem a zábavou, mezi vášní a trhem se všemi kontrasty a spojnicemi (*Demossier /ed./, 2007, s. 138*).

David Hanley zkoumá politické strany a jejich možnost přispět k ochraně evropské identity. Předestírá, že politické strany nejsou tradičními aktéry vytváření či péče (*fostering*) o evropskou identitu, a konstatuje, že evropské a nadnárodní strany v této oblasti zatím zůstávají ve větší míře neprozkoumány. Prostřednictvím analýzy historického vývoje tradičních politických stran v národních státech dospívá pak ke zjištění, že Evropa poskytuje arénu novým politickým stranám, které mohou využít všech příležitostí. Přesto politické strany mají jen velmi omezenou možnost ovlivnit alternativní identity na nadnárodní úrovni. Úloha více pasivních nežli aktivních hráčů ve vývoji okolností proto politické strany předurčuje k marginální roli ve vytváření evropské loajality.

Peter Wagstaff ilustruje rozporuplnost mezi jednotností v rámci Evropské unie a jedinečností regionalismu, jehož význam navíc v poslední době roste. Jestliže budeme uvažovat o regionálních identitách jako o tvůrčích v rámci podpory evropanství, je třeba si uvědomit, že tato identita může být pouze jednou z částí mnohočetné identity, která bude doplňovat národní identitu. Wagstaff zastává názor, že díky migraci obyvatelstva a mizení národních hranic má teorie evropanství větší šanci se prosadit. Jedním z důsledků globalizace je totiž stírání tvarů a kontur světa, který obýváme. Hranice definované kulturou a smysl přináležitosti se stávají čím dál tím více proměnlivými a nestálými. Peter Wagstaff ve svém příspěvku dále mimo jiné přibližuje činnost Komise pro regiony, která má v současnosti 344 členů (dvanáct z České republiky), (*Demossier /ed./, 2007, s. 176*).

Pestrý obraz, vykreslující možné podoby a zdroje evropské identity, doplňuje kapitola Susany Milnerové, podle níž může být také město nazíráno jako forma organizace, která je ústředním tématem evropské identity. Milnerová ve svém příspěvku popisuje třetí plochy mezi periferií a centrem, mezi lokálními a globálními úrovněmi vlády, mezi kořeny a navázanými sítěmi. Uvedené dichotomie ústí do posilování existujících forem identit a následně přispívají k utužení antagonismu existenciálního a konstruktivistického typu identity, který poté vede k růstu napětí, způsobeného rasovými, etnickými, sociálními či ekonomickými nesrovnalostmi. Ve městech však kulturní politika zůstává uzavřena možností transformace, jejímž výsledkem by byly evropské metropole podporující kolektivní evropskou identitu.

Anglické slovo *puzzle*, které je jedním z klíčových v názvu recenzované publikace, má v českém překladu mnoho významových variant, mezi jinými i hádanka, záhada, rébus, zmatení nebo popletení. Všechny se v návaznosti na složitost konceptu mohou s evropskou identitou pojit. Jak editorka v závěru uvádí, navzdory odlišným pojetím a tématům je hlavním smyslem knihy sloučení zmiňované „jednoty a rozmanitosti“ nabídnutím interdisciplinárního přístupu k evropské identitě/identitám. Kapitoly jsou propojeny důrazem na nové výzvy, které se týkají tvorby komplexní identity v multinacionální Evropě. Důležitost interdisciplinární komunikace ve všech formách může pozitivně ovlivnit akceptování rozdílností, prohloubení integrace a pochopení ostatních kultur.

Recenzovaný sborník lze vřele doporučit jak úzce odborné, tak i široké veřejnosti se zájmem o evropskou tematiku. Diskutované téma evropské identity je totiž bezpodmínečně

RECENZE

spjato s aktuálním i budoucím vývojem Evropské unie, a proto může být mozaika příspěvků ideálním nástinem základních východisek a konceptů a zároveň i odrazovým můstkem k dalšímu bádání. Vzhledem k různorodosti kapitol recenzovaného sborníku a k jejich odlišné náročnosti může skutečně každý čtenář v knize najít to, co hledá.

Marta Fialová